

Marian Głowacz

Poraj pod Horodłem

<https://orcid.org/0000-0003-4459-0711>

Zbigniew Mazur

Zamość

<https://orcid.org/0000-0003-1964-8029>

Janusz Panasiewicz

Zamojskie Towarzystwo „Renesans”

<https://orcid.org/0000-0002-3937-6457>

Znaleziska pod Horodłem

Finds near Horodło

Summary

It was a mere coincidence that a “piece of iron scrap” found by a lake near Horodło was associated with the tragic events of the 1939 defensive war, as related by a local resident. Those events took place near her family home in the village of Poraj. Marian Głowacz’s mother, as a teenage girl, remembered the sight of the Polish soldiers destroying their weapons. The literature available on the Internet has made it possible to discover a hitherto unknown episode in the history of the Volhynian Artillery Reserve Cadet School, which took place on the left bank of the Bug River.

Keywords: 1939 defensive war; Horodło; Volhynian Artillery Reserve Cadet School; kbk wz. 29; personnel photos.

Streszczenie

Zbieg okoliczności sprawił, że udało się skojarzyć znaleziony nad jeziorkiem pod Horodłem „kawałek żelaznego złomu” ze wspomnieniami

mi tamtejszej mieszkanki z tragicznych dni wojny obronnej 1939 roku rozgrywających się nieopodal jej domu rodzinnego we wsi Poraj. Matce Mariana Głowacza jako kilkunastoletniej dziewczynce utkwiał w pamięci widok żołnierzy Wojska Polskiego niszczących swoje uzbrojenie. Literatura i dostępne w Internecie opracowania pozwoliły wzbogacić nieznaną dotąd epizod z dziejów Wołyńskiej Szkoły Podchorążych Rezerwy Artylerii, rozgrywający się na lewym brzegu Bugu.

Słowa kluczowe: wojna obronna 1939 r.; Horodło; Wołyńska Szkoła Podchorążych Rezerwy Artylerii; kbk wz. 29; zdjęcia kadry.

Dnia 14 września 2022 roku nowy artefakt powiększył zbiory Archiwum Państwowego w Zamościu. Oto jak do tego doszło: destrukcja polskiego karabinka bojowego (kbk) wz. 29 znaleziono pod nadbrzeżną topolą „Barańskiego Stawu” (obecnie trzciniowiska), w trakcie ustalania lokalizacji niemieckiego schronu z 1944 roku na polu państwa Kidajów w Poraju Marcinówce (przy pomocy telefonicznego GPS). Obecnie pole jest własnością ich wnuka Mariana Głowacza. „Staw” łączy się z Bugiem, którym odpływał nadmiar wody po obfitych opadach deszczu.

Przebieg linii umocnień polowych został opisany w tomie XIX „Archiwariusza Zamojskiego” z 2021 roku¹, a wspomniany schron „Kidajów” został ujęty pod pozycją 14 tabelarycznego zestawienia². Pomiary wykonała grupa w składzie: Marian Głowacz, Stanisław Jurczuk i Janusz Panasiewicz, który dokumentował te lokalizacje fotograficznie.

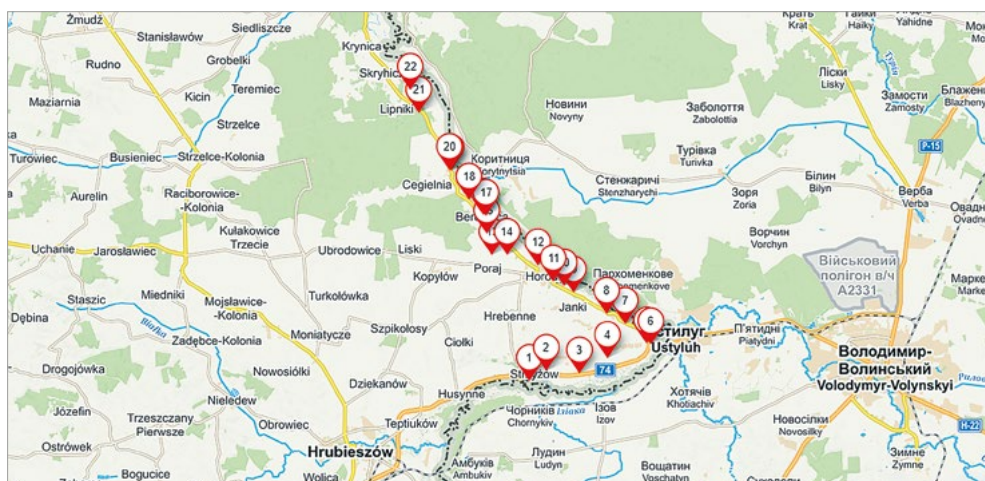
W trakcie dokumentowania lokalizacji schronu panowała susza, w jeziorce były wydeptane jakieś ścieżki (przynajmniej od jego zachodniej strony) i wchodząc z ciekawości pomiędzy trzciny, dostrzeżono kawałek zardzewiałego pręta, który okazał się pozostałością karabinu po tragicznych wydarzeniach wojny obronnej 1939 roku.

Destrukt zabrano w drodze powrotnej do dawnych zabudowań Kidajów (obecnie Głowacza) i rzucono na stertę złomu. Dopiero po roku zrodził się pomysł przekazania znaleziska do zbiorów Archiwum Państwowego w Zamościu i sporządzenia opisu relacji matki pana Mariana oraz wykorzystania zachowanych zdjęć członków kadry Wołyńskiej Szkoły Podchorążych Rezerwy Artylerii im. Marcina Kątskiego z Włodzimierza.

---

1 M. Głowacz, Z. Mazur, J. Panasiewicz, *Przyczynek do usystematyzowania lokalizacji fortyfikacji polowych Wehrmachtu w 1944 r. od Strzyżowa po Zagórnik (lewy brzeg Bugu, styk powiatów: hrubieszowskiego i chełmskiego)*, „Archiwariusz Zamojski”, 19 (2021), s. 205-220.

2 Tamże, s. 211.

Ryc. 1. Lokalizacja elementów systemu obronnego wybranego fragmentu linii Bugu, wg: <https://pl.mapy.cz/zakladni?x=23.9475001&y=50.8603450&z=12&l=0> [dostęp: 26.11.2021].

Edwarda Kidaj *primo voto* Głowacz, *secundo voto* Cisek ur. w 1927 roku, zamieszkała w Poraju nr 63 (wcześniej Poraj Marcinówka) pod Horodłem, była naocznym świadkiem rozbrajania się pododdziałów Wołyńskiej Szkoły Podchorążych Rezerwy Artylerii im. Marcina Kątskiego z Włodzimierza (obecnie Włodzimierz Wołyński). Miało to miejsce obok gospodarstwa rodziców, nad jeziorkiem położonym na południe od ich pola, a na północ od drogi Horodło – Kopyłów (i Gołębowiec). Mogło to być już 20³ lub nawet 23 września 1939 roku (w przeddzień przekroczenia Bugu przez oddziały Armii Czerwonej (5 Armia Komandarma J.G. Sowietnikowa), które wkroczyły do Hrubieszowa 24 września).

Najbardziej utkwily mi w pamieci:

- *słodzona prasowana kawa w kostkach, którą żołnierze oddawali okolicznej ludności [zapewne, by im przyrządzili napój]; kawy było bardzo dużo i dłużej mieszkańcy z niej korzystali a zwłaszcza dzieci lubiły ją ssać;*

3 L. Głowacki, *Działania wojenne na Lubelszczyźnie w roku 1939*, wyd. 2, Lublin 1976, s. 220: „DEMOBILIZACJA” WE WŁODZIMIERZU WOŁYŃSKIM I KOWLU. Na wiadomość o wkroczeniu wojsk radzieckich na tereny ówczesnej Rzeczypospolitej Polskiej w nocy z 17 na 18 września obecni na odprawie we Włodzimierzu Wołyńskim generałowie: Mieczysław Smorawiński, Mieczysław Trojanowski, Kazimierz Sawicki i Juliusz Kleberg postanowili zwolnić z szeregów wszystkich żołnierzy zamieszkałych na wschód od Bugu. Pozostali mieli przebijając się na Węgry. Demobilizacja nastąpiła 18 IX. Po jej wykonaniu pozostały 3 bataliony, które pod Horodłem przeszły na zachodni brzeg Bugu.

- żołnierze uderzający karabinami o obręcze kół prowadzonych armat, łamiąc w ten sposób kolby i dopiero wtedy wrzucający broń do jeziora, które wówczas było pełen wody (żołnierze poili w nim konie);
- wrzucanie tam także całego oporządzenia żołnierskiego: ładownic z nabojami hełmów [saperek, manierek, bagnatów].

Co się stało z armatami, nikt we wsi nie wiedział – zapewne zabrali je sowiet. Należy przypuszczać, że zostały pozbawione zamków.

Ryc. 2. Miejsca znalezienia destruktu karabinu bojowego polskiej produkcji, typu Mauzer oraz przypuszczalna trasa przemarszu pododdziałów Wołyńskiej Szkoły Podchorążych Rezerwy Artylerii im. Marcina Kątskiego z obecnego Włodzimierza Wołyńskiego.

Oprac. własne na podstawie mapy Włodzimierz, http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K/P45_S38_WLODZIMIERZ1939_nnRT2gl_BN_Sygn.ZZK_S-25_391_A.jpg [dostęp 05.12.2021].

W omawianym znalezisku podchorąży(?) (członek kadry?), żołnierz przypadkowo przygarnięty przez pododdział(?) niszczący swoją broń pozostawił zamek, zamiast go wyrzucić osobno (co powinno być obowiązkowe, a co może świadczyć o nerwowości i pośpiechu wykonywania tej czynności).

Karabinek, wpadając do wody, musiał zawiesić się na kępie oczeretu tuż pod jej powierzchnią, gdzie przy dostępie tlenu drewno kolby doszczętnie zgniło, a części metalowe mocno skorodowały (prawdopodobnie i wycior, którego nie zauważono). Lufa sterczała zapewne pośród trzciny i została wyciągnięta przez jakiegoś poszukiwacza militariów, który widząc pusty magazynek (przez przerdzewiałe ścianki można było

dostrzec tylko samą sprężynę podającą naboje), porzucił znalezisko pod topolą (w komorze zamka także nie było naboju).

Głębokie wżery korozyjne na artefakcie czynią niemożliwym odczytanie jego numeru seryjnego (prawdopodobnie jest to możliwe przy zastosowaniu kosztownych badań metalograficznych, które obecnie wykonuje się dla najcenniejszych znalezisk sprzed tysiącleci). Tym samym udokumentowanie całej historii tego egzemplarza broni, od momentu jej wytworzenia, jest praktycznie niemożliwe.

Ryc. 3. Destrukt na kupie złomu.

Ryc. 4. Widok prawej strony destrukt: komora nabojoowa, zamek i magazynek.

Ryc. 5. Widok z lewej strony: komora nabojoowa i magazynek.

W porzuconych na brzegu ubraniach pani Edwarda Kidaj znalazła zdjęcia, które w jej rodzinie przechowały się do dnia dzisiejszego.

Ryc. 6. Zdjęcie bez ozdobnego obramowania, oryginalny wymiar 57 x 82 mm.

Ryc. 7. Zdjęcie z ozdobnym obramowaniem, oryginalny wymiar 61 x 85 mm.

Ryc. 8. Zdjęcie bez ozdobnego obramowania, oryginalny wymiar 83 x 63 mm.

Ryc. 9. Zdjęcie bez ozdobnego obramowania, oryginalny wymiar 85 x 60 mm.

Ryc. 10. Zdjęcie bez ozdobnego obramowania, oryginalny wymiar 61 x 85 mm.

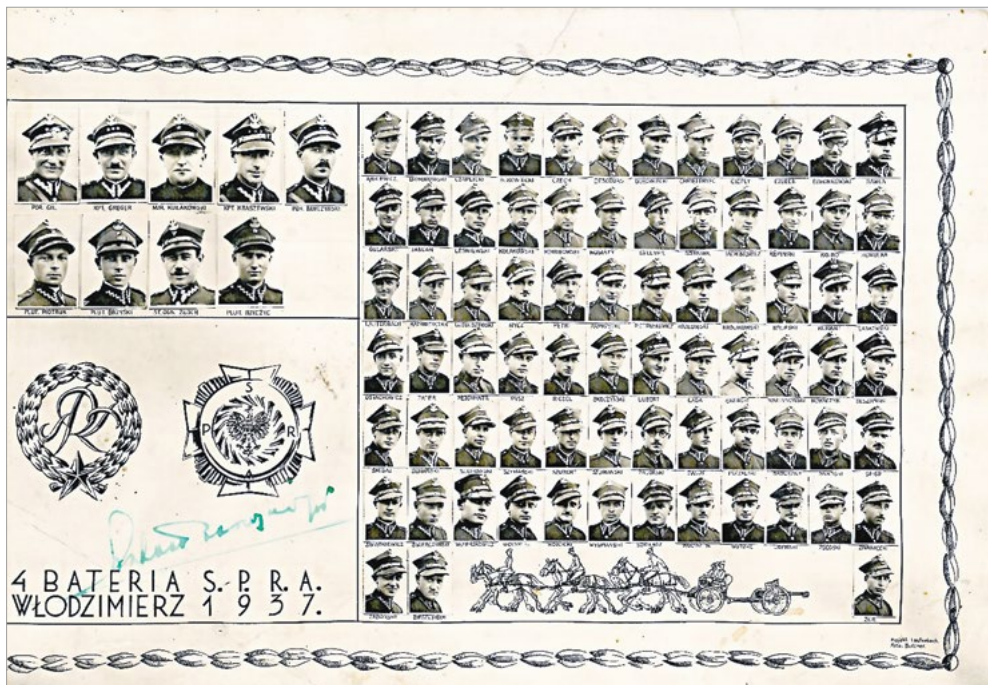

Wszystkie fotografie mają jedną wspólną notatkę: SPRA, co lokalizuje miejsce ich wykonania: Szkoła Podchorążych Rezerwy Artylerii we Włodzimierzu. Powstała ona w 1926 roku, a w 1936 roku została przemianowana na Wołyńską Szkołę Podchorążych Artylerii im. Marcina Kańskiego we Włodzimierzu (obecnie Володимир, *Wołodymyr*, Ukraina) i funkcjonowała do trzeciej dekady września 1939 roku.

Mundury osób na zdjęciach są wzoru z 1919 roku i były wykorzystywane do 1934 roku.

Te dwa fakty umożliwiły określenie ram czasowych powstania zdjęć: 1929-1934 rok.

Zapis SPRA jest różny na poszczególnych zdjęciach (z kropkami lub bez). Ponadto dwa z nich (nr 6 i nr 7) są dedykowane przez *Józka* jednej osobie – *Zosińce*. Ten sam podoficer występuje na fotografii nr 8, charakter pisma dedykacji różni się nieco od tego, którym zostały sporządzone pozostałe notatki. Być może spowodowane jest to staranniejszym wykonaniem zapisu przez właściciela zdjęć.

Ryc. 11. Tableau 4 baterii Wołyńskiej Szkoły Podchorążych Rezerwy Artylerii we Włodzimierzu, 1937 r., https://pl.wikipedia.org/wiki/Wo%C5%82y%C5%84ska_Szko%C5%82a_Podchor%C4%85%C5%B4ych_Rezerwy_Artylerii [dostęp 31.08.2022].

Ryc. 12.
Powiększona
twarz plut.
Dieżyca
z ilustracji 11.

Ryc. 13.
Powiększona
twarz *Józka*
z ilustracji 6.

Ryc. 14.
Powiększona
twarz *Józka*
z ilustracji 7.

Ryc. 15.
Powiększona
twarz podoficera
(*Józka?*)
z ilustracji 8.

Połączenie jednostki, okresu korzystania z konkretnego wzoru umundurowania, imienia podoficera oraz jego wizerunków dało impuls do przejrzenia dostępnych elektronicznie dokumentów i publikacji dotyczących podchorążych i kadry Szkoły. Na podstawie wizerunku z *tableau 4* baterii rocznika podchorążych z lat 1936-1937 jako *Józka* wytypowano plutonowego Dzieżyca⁴. Niestety, na tej pamiątkowej tablicy nie uwzględniono imion przedstawionych.

Dalsze przeszukiwanie elektronicznie dostępnych publikacji wyeliminowało plutonowego Dzieżyca jako członka kadry SPRA w latach 1926-1930. Natrafiono jednak na ślady żyjących ludzi noszących to samo nazwisko i z niektórymi już nawiązano kontakt. Niestety, działania te nie potwierdziły naszej hipotezy – nie udało się pozytywnej identyfikacja poszukiwanego *Józka* i plutonowego Dzieżyca.

W związku z tym nasuwają się postulaty badawcze, by:

- podjąć próbę definitywnego zidentyfikowania twarzy powtarzającej się na zdjęciach dedykowanych nieznanemu z nazwiska *Zosieńce* (w pierwszej kolejności), a następnie na pozostałych (ilustracje 7 i 12) – być może jest tam ten sam człowiek;
- podjąć próbę kwerendy archiwalnej w wydziałach Wojskowego Biura Historycznego im. gen. broni Kazimierza Sosnkowskiego (Central-

⁴ Wołyńska Szkoła Podchorążych Rezerwy Artylerii im. Marcina Kątskiego, https://pl.wikipedia.org/wiki/Wo%C5%82y%C5%84ska_Szko%C5%82a_Podchor%C4%85%C5%B-Cych_Rezerwy_Artylerii [dostęp: 31.08.2022].

Rocznik pamiątkowy Szkoły Podchorążych Rezerwy Artylerii we Włodzimierzu. Rok 1929-1930, red. T. Kubalski i in., Warszawa 1930.

nym Archiwum Wojskowym w Warszawie-Rembertowie ul. Czerwonych Beretów bl. 124 oraz Wydziale Badań Historycznych).

Bibliografia

Głowacki L., *Działania wojenne na Lubelszczyźnie w roku 1939*, wyd. 2, Lublin 1976.

Głowacz M., Mazur Z., Panasiewicz J., *Przyczynek do usystematyzowania lokalizacji fortyfikacji polowych Wehrmachtu w 1944 r. od Strzyżowa po Zagórnik (lewy brzeg Bugu, styk powiatów: hrubieszowskiego i chełmskiego)*, „Archiwariusz Zamojski”, 19 (2021), s. 205-220.

Rocznik pamiątkowy Szkoły Podchorążych Rezerwy Artylerii we Włodzimierzu. Rok 1929-1930, red. T. Kubalski i in., Warszawa 1930.

Wołyńska Szkoła Podchorążych Rezerwy Artylerii, https://pl.wikipedia.org/wiki/Wo%C5%82y%C5%84ska_Szko%C5%82a_Podchor%C4%85%C5%BCych_Rezerwy_Artylerii [dostęp: 31.08.2022].